

ἄλλους δὲ αἱ χεῖρες· ἄλλοι δὲ σπασμωδοῦσι, καὶ ἄλλοι διὰ τὴν γλωσσοκοπίαν δὲν δύνανται νὰ λαλήσωσιν. Ὁ μισθάρχης Ῥωμαῖος καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τοιοῦτον συγκινητικὸν θέαμα· ὄρᾳ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ περικλεοῦς ἀγῶνος, τοὺς πολεμάρχους τῆς ἐξαγορασθείσης ἀρτι φυλῆς, αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως, Μιλτιάδου μὲν καὶ Θεμιστοκλεῖς τοῦ χριστιανισμοῦ, Σόλωνας δὲ καὶ Λυκούργους τῆς νέας κοινωνίας. «Καὶ τοῦ; μὲν αὐτῶν ὀφθαλμοκόπους ἰδῶν, τινὰς δὲ τῶν χειρῶν ἀποναρκώσεις ὑπομείναντας, ἄλλους δὲ σπασμῶ τῶν νεύρων συγκεκαμμένους»· — ἰδοῦ, ἡ γητεία τῆς καινῆς Ἑλλάδος Ἀριστοκρατία! εἰς τοιοῦτους ἐπιτρόπους καὶ κηδεμόνας, εἰς τοιοῦτους εὐπάτριδας ὁ λαὸς ἐμπιστεύεται τὰ δικαιώματά του, εἰς τοιοῦτους ἀγωνιστὰς ἕπερ πατρίδος καὶ τάφων καὶ ἱερῶν ἐπιδιδόντας ἑαυτοὺς τοῖς καλλίστοις καὶ λαμπροτάτοις ἀγῶσιν», ἀφιεροὶ εἰς δόξαν καὶ μέγεθος αὐτοῦ πάσαν ἀγαθὴν ἐλπίδα. ἱερὸς λόγος ἀθλητῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς καταδίκης καὶ φθάνων πάντοτε ὁ αὐτὸς ἄχρι τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἀναγεννήσεως! Ἀριστοκρατία ταπεινὴ καὶ ἀφανὴς καὶ ἀθέατος, οὐρανόθεν ἀποσταλεῖσα πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ παιδαγωγίαν τοῦ γένους· ἀριστοκρατία ἀγαπητὴ, καὶ μόνη κατάλληλος εἰς λαὸν Κυρίου μὴ πνέοντα ἄλλας αὔρας πλὴν ἢ τὰς αὔρας τοῦ μέλλοντος!

Αὕτη λοιπὸν ἡ τροφὸς ἀνέθρεψε τὴν ἡμετέραν γενεάν καὶ παρηγόρησεν αὐτὴν κατὰ τὸν σιδηροῦν αἰῶνα τῆς δουλείας. Ἐπ' αὐτῇ ἐφαρμόζονται θαυμασίως οἱ στίχοι τοῦ Ἡσιόδου·

« Ἄλλ' ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κέδνη
 » ἔτρέφετ' ἀτάλλων, μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ ».

ΛΕ'.

Ἡ Τριαδικὴ Θεοκρατία.

Πρῶτον οἰκοδόμημα, ὅπερ ἀπαντῶμεν καθ' ὁδὸν ἐν τῷ Ἰχνηλατεῖν τὰ διαθήματα τοῦ χριστιανίζομένου Ἑλληνισμοῦ, ὑπάρχει τὸ μέγα καὶ λαμπρότατον καὶ πάνσοφον οἰκοδόμημα τῆς Τριαδικῆς Θεοκρατίας. — Περὶ τὸν θεολογικὸν τοῦτον ἔξαχρον τύπον,

ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους στρέφεται σύμπας ὁ ἱστορικὸς τοῦ μεσαιῶ-
νος κόσμος, καθὼς οἱ πλανῆται ἐν τῷ ἡλιακῷ συστήματι. Ἐν δὲ
τούτῳ τῷ σημείῳ ἡ Ἑλλάς γινώσκει ὅ,τι ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ
ὁ Θεὸς ἐν αὐτῇ, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῇ.

Ἡ ὀρθόδοξος Τρεὰς εἶναι σφραγὶς καὶ δωρεὰ Πνεύματος, εἶναι
ἀπαραίτητος ἕρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς πορείας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλ-
ληνισμοῦ. Εἰς τὸ ἀμετάθετον αὐτῆς ὀρίζεται ἡ τε πολιτεία καὶ
σωτηρία, καὶ ἡ πρὸ αἰῶνων ἐπαγγελθεῖσα παλιγγενεσία αὐτοῦ.

Οἱ Δυτικὸι φιλόσοφοι μᾶς κατηγορήσαν ὅτι ἐπὶ τόσους καὶ
τόσους αἰῶνας ἀξιοθρηνητῶς ἐπησχολήθημεν ματαιοπονοῦντες
περὶ τὰ τοιαῦτα. Πολιτικοὶ διάσημοι μᾶς ἐχλεύασαν ὅτι δῆθεν
θεολογοῦντες, ἡ τὰ θεολογηθέντα μὲθ' ὑπερβολικῆς συντηρήσαν-
τες πίστεως, ἀπώλεσαμεν πᾶσαν περὶ πατρίδος ἀγάπην, καὶ
ἀπεπλανήθημεν εἰς κυκεῶνα φλυαριῶν. — Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ
ἐπιληφθῶμεν τοῦ ἀντικειμένου ἵνα κατὰ δύναμιν ἀποδείξωμεν,
ὅτι, πρῶτον μὲν ἡ τῆς Ἁγίας Τριάδος θεολογία ὑπερέχει πάσης
φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀτελῶς ἄχρι τοῦδε ὑπὸ
τῶν Δυτικῶν ἐθεωρήθη· δεύτερον δὲ, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον
τῆς πατρίδος ἐμπεριέχεται ἐν αὐτῇ, καὶ δι' αὐτῆς φυλάσσεται,
ὅθεν δικαίως καὶ καθηκόντως οἱ Ἕλληνες ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τό-
σους αἰῶνας διὰ τὴν ἀκεραιότητά της. — Οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι
δὲν ἐπιλαμβάνομεθα τῆς ὕλης εἰμὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἱστοριονομι-
κὴν αὐτῆς θεωρίαν, καὶ τόσον ἀπλῶς, ὅσον εἶναι δυνατόν καὶ συγ-
κεχωρημένον νὰ εἶπῃ τις καὶ νὰ ἐννοήσῃ τὰ θεῖα ταῦτα καὶ δυσερ-
μήνευτα πραγματευόμενος. Λέγομεν τοίνυν ὅτι τὸ δογματικὸν μέ-
ρος σεβόμεθα πληρέστατα· εἴπερ κατὰ τι ἀμαρτήσομεν ἀκουσίως,
εἴμεθα πρόθυμοι νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐπανόρθωσιν. Δυνατὸν νὰ
σφάλωμεν. — Καὶ τίς δὲν σφάλλει; Ἀλλὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστο-
ρίαν διεξερχόμενοι, διακηρύττομεν πρῶτοι τὸ αἶξ οἰωνός
»ἄριστος, περὶ δόγματος ἀμύνεσθαι«. Ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἐρευναν
τοιούτου μυστηρίου, ὀφείλει μὰ τὴν ἀλήθειαν νὰ ἐκφωνήσῃ προη-
γουμένως «τὸ πνεῦμα σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ».
— Μία καὶ μόνη, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐμελλε νὰ ἴσται ἡ Θρησκεία

τοῦ πολιτισμοῦ, ὀρθοσκεία τῆς ιστοριονομίας, καὶ πάσης φιλοσοφίας ὀρθοτομούσης τὸν λόγον τῆς ἀναμορφώσεως· ὤφειλε δὲ αὕτη νὰ ἦναι ἡ ὀρθοσκεία τῆς Ἀγάπης. Κατὰ διαστολὴν ἄλλων, ὅσαι φαίνονται μᾶλλον δημιουργήματα τούτου μερικῶς ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, δοξασίαι φιλοσοφικαί, ἀτομικὰ δόγματα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἢ ἐκείνης, αὕτη ἡ ὀρθοσκεία ὤφειλε νὰ διαδειχθῆ ὡσπερ εὐχὴ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, νόμος καθολικῆς κοινωνίας, σύνδεσμος ἀποκεκαλυμμένης ἐνώσεως. — Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν βρῦει φυσικῶς καὶ αὐθορμήτως ἐκ τῆς καρδίας ἀπάντων, ἐνθα ἐδρεύει ἡ τῆς ἀγάπης ἐλευστικὴ δύναμις, ὡς προῖόν ζωῆς, καὶ ἀπόρροια πολιτικῆς συμφωνίας. Ἐπηρειδόμενος ἐπὶ τῆς συνειδήσεως, ἐπὶ τοῦ κέντρου τούτου καὶ κοινοῦ στοιχείου τῆς λογικῆς πλάσεως, στηρίζεται ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ἐνός ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πολλῶν, συγκαταδέει τὸ ἄτομον μὲ τὴν ὁμάδα, τὰς ὁμάδας μὲ τὰς ἐθνικότητας, καὶ ἀποτελῶν ἠθικὴν παναρμονίαν, παράγει τὸν καθολικὸν ἐξευγενισμὸν. — Ἰνα τι ὁ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀπολυτρώσεως εἰσερχόμενος χριστιανὸς εἰσέρχεται ὡς εἰς τὰ ἅδυτα τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως; Διότι ἐκεῖσε συνηρσοσμένα θαυμασίως εὕρισκει πανθ' ὅσα ἀγαπᾷ ἡ καρδία του καὶ διαλογίζεται ὁ νοῦς του· καὶ φίλην οἰκίαν δηλ. καὶ πόλιν, καὶ ἔθνος, καὶ ἀνθρωπότητα, καὶ παγκοσμίαν κτίσιν, καὶ Θεόν.

Καὶ τῶνόντι, αὕτη ἡ κλίμαξ τῆς λογικῆς πλάσεως, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἀτόμου καὶ ἀναβαίνει μέχρις Οὐρανῶν, συμπεριλαμβάνουσα πάντα γενικῶς τὰ ποιήματα, καὶ διὰ τούτων διερμηνεύουσα καὶ ἐπεξηγοῦσα τὰς ιδιότητες τοῦ ποιητοῦ, αὕτη ὑπάρχει ἡ ὑψηλὴ ἐπιστήμη τῆς κατ' ἐξοχὴν ὀρθοσκείας, ἡ ἐπιστήμη ἐκείνη, τὴν ὁποίαν οἱ θεόπνευστοι Φιλόσοφοι τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ κατιωνόμασαν θεολογίαν, βασιζόντες αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥήτου, τοῦ λέγοντος, ὅτι «τὰ ἄδρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης».

Ταύτην δὲ τὴν ἐπιστήμην ἐκύρονεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ σκοπὸς τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Ἡ Ἐλευσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν

γὴν ἐτέλει τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ὁ Ἰησοῦς εὐαγγελίζων τὴν διὰ μέσου τῆς ἀγάπης συγκροτούμενην ἐνότητα τῶν ἀτόμων, ἀνήγγειλε τὴν ἐσομένην καθολικὴν ἐνότητα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ὑπερουρανοῦ θείας ἐνότητας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ ποικιλία τῶν ποιημάτων, ἥτις ὀρθοσκευτικῶς μὲν, κατὰ τὰς πολυθεϊκὰς καὶ πανθεϊκὰς δοξασίας, ἦτον ἡ θεοποιημένη ποικιλία, ἠθικῶς δὲ καὶ πολιτικῶς ἦτον ἡ ἀνισότης, ὁ πόλεμος, τὰ πρόνομοια καὶ πάντα τὰ λοιπὰ κοινωνικὰ ἐλαττώματα, ἀπὸ τῆς στιγμῆς, λέγομεν ταύτης, ἡ ποικιλία συγχωνεύεται ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ Κτίστου, καὶ μολονότι κατὰ χρόνον καὶ τύπον δὲν παύει οὔσα ποικιλία, ὅμως πρὸς τοῦτον ὀφθαλμοφανῶς πορεύεται καὶ ἀποδίδεται τὸν σκοπὸν, καὶ πρὸς τοῦτον ἐπιμᾶλλον ῥέπει. — Ὁ λόγος λοιπὸν τῆς τῶν ἀπάντων ἐνότητας καὶ ἐνώσεως προκύπτει ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τῆς Ἐνανθρωπήσεως. Ἢ εὐταξία, καὶ ἡ ἀρμονία τοῦ σύμπαντος ἦσαν ἀποκεκαλυμμένα.

Ἄρα τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου περὶ μιᾶς καὶ Τριαδικῆς Θεότητος συμπεριέχει ἅπαν τὸ σύστημα τοῦ κόσμου. Ἀγγέλλει ὅτι ὁ Θεὸς ὁ κτίσας τὸν κόσμον, ἐλκύει διηκεκῶς τὸν κόσμον πρὸς ἑαυτόν· ὅτι ὁ Ποιητὴς εἶναι ἀχώριστος καὶ ἀδιαίρετος τοῦ Ποιήματος, καθάπερ τὸ Ποίημα εἶναι ἀχώριστον καὶ ἀδιαίρετον τοῦ Ποιητοῦ· ὅτι εἰς τὸ ἄπειρον τοῦ χρόνου ἡ ποικιλία τῆς Πλάσεως καὶ ἡ ἐνότης τοῦ Πλάστου συναποτελοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό. Τέλος πάντων, ὅτι διὰ τῶν ἀνεξιχνιάσων, μεταξύ Ποιήματος καὶ Ποιητοῦ σχέσεων τούτων, καθὼς προσέτι βοήθεια τῆς μυστηριώδους ἐλκτικῆς δυνάμεως, ἥτις συναρμολογεῖ τὰς ἀκτῖνας πάσας τῆς φύσεως πρὸς τὸ αὐτὸ ἀρχικὸν καὶ τελικὸν κέντρον, μέλλει ποτὲ ἡ κοσμικὴ ἀτελειότης νὰ ἐλλιμενισθῇ εἰς τὰς αἰωνίους ἀγκάλας τῆς θείας τελειότητος, ἢ, εἰς ἄλλας λέξεις, μέλλει ἡ ποικιλία νὰ ἐκλείψῃ παντελῶς.

Ταῦτα μὲν ἐν ἀφηρημένῳ. Κατὰ δὲ τὴν ὀρθοσκευτικὴν τῶν ἀνθρώπων ἱστορίαν, ἡ Ἁγία Τριάς σημεῖοι τὰ τρία ἐφεξῆς στάδια τῆς ἱστορικῆς παιδαγωγίας·

Ἐν τῷ πρώτῳ, ἐξουσιάζει ὁ Πατὴρ διὰ τῆς ἀναποκαλύπτου δυν-

νάμεως αὐτοῦ, διόπερ ἀπαιτεῖ παρά τῶν πιστῶν τυφλὸν ὑποταγήν. Ὁ Πλάστης ἀπέχει τῶν πλασμάτων καὶ διαμένει αὐτοῖς ἀφανέρωτος, δὲν λαλεῖ πλὴν εἰμὴ ἐν καιομένῃ βάρῃ καὶ ἐν νεφέλῃ. Ἄντι τοῦ Λόγου τῆς θείας ἐξουσίας, ἀντὶ τῆς ἱστορικῆς λογικότητος, ἐπικρατεῖ τὸ αὐθαίρετον τῆς Ἀνάγκης.

Κατὰ δὲ τὸ δεῦτερον στάδιον ἡ θεότης καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῆς ἀποκαλύπτονται πλὴν ἕνεκα τῆς λογικῆς ἀποκαλύψεως ἡ ἐξουσία μεταβάλλεται εἰς Χάριτα· ὁ Νόμος γίνεται Λόγος· τὸ δὲ δόγμα τῆς Ἀνάγκης διασκεδάζεται. Βασιλεύει ἡ Ἀγάπη, αὕτη ἡ συναίσθησις τῆς τελουμένης ἐνώσεως. Τότε ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ διὰ τῆς γνώσεως τούτου τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἰδανικοῦ συναισθάνεται καὶ γινώσκει τὸ τέρμα αὐτοῦ.

Τὸ τρίτον στάδιον διευθύνει ἡ Σοφία, τοῦτέστιν ἡ τῶν ἀπάντων τελειότης· ἐν τούτῳ θεμελιούται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀνθρώπων. Ἄνθρωπος καὶ Θεὸς συνωκειώθησαν. — Τὴν μέλλουσαν ταύτην καὶ γενικὴν ἔνωσιν οὐχὶ αἰνιγματωδῶς ἀλλὰ σαφῶς ὁ ἐπιστήθιος τοῦ Ἰησοῦ προφητεύει εἰς τὴν βίβλον τῆς ἀποκαλύψεως διδάσκων ὅτι «ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· ὅτι φανήσεται οὐρανὸς καινὸς καὶ γῆ καινὴ· ὅτι ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, Θεὸς αὐτῶν». Ταῦτα δὲ ὁπόταν «*ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ ἁγία, ἡ τετράγωνος, ἡ μὴ ἔχουσα χρεῖαν ἡλίου καὶ σελήνης, ἡ Ἰερουσαλὴμ καταβῆ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.*»

Ἄλλ' ἐὰν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς ἐπίσης εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἐκλάμπει διαφαινόμενον τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ μυστήριον, ἡ ἀρχέγονος αὕτη καὶ πρωτότυπος παράδοσις τῆς Ἠλλάσεως, μολοντούτο δὲν εἶναι ἐνταῦθα δεδωγματισμένον, δὲν ἀνακύπτει καθαρὸν καὶ σαφές, ὡς εἰκός, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς διανοίας, καὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἔλλογον διερμηνεύειν.

Πότε λοιπὸν ἐδογματίσθη τακτικῶς καὶ ἐφιλοσοφήθη; Πότε ἐγένετο φανέρωσις θρησκευτικὴ πλήρης, λίθος ἀχρογωνιαῖος τῆς

καθόλου Σοφίας, βάσις καὶ στήριγμα τῶν θεολογικῶν διδαγμάτων;

Αναμφίλεκτον ὅτι τότε, ὅτε εἰς τὴν θρησκείαν τῆς *δυναμείως* τῆς ἀγάπης καὶ τῆς σοφίας τῶν τριῶν ἀνωτέρω σταδίων τῆς πανανθρώπου παιδεύσεως, ἐξελέχθη πρωτάγγελος ὁ φιλόσοφος καὶ καθολικὸς τῆς Ἑλλάδος νοῦς. Μετὰ τὸν ὄλεθρον τῆς πολιτικῆς πατρίδος ἐπὶ Ῥωμαίων, οἱ Ἕλληνες ὠθούμενοι ὑπὸ τῆς θεοκινήτου *δυναμείως* ἐκείνης, ἥτις ἐσπρωχεν αὐτοὺς ἐκπαλαί πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῆς πνευματικῆς ἀσκήσεως, οἱ Ἕλληνες, λέγομεν, τοῦ πρώτου αἰῶνος συνεκατέβαλον εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν διάχυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν ἔρανον πάσης τῆς αὐτῶν γνώσεως, πάντα τὰ διανοητικὰ καὶ ἠθικὰ δωρήματα τῆς φύσεώς των καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἡ φιλοσοφία, ἡ πολιτικὴ, ἡ ποίησις, ἡ καλλιτεχνία, ἡ ῥητορικὴ, καὶ ὅλη ἡ ἄυλος ἐκείνου τοῦ χρόνου πατρὶς, ὅλη συναπετέθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐνότητος, ὡς ἀνάμακτον ὀλοκαύτωμα, καὶ θησαυρὸς εἰς σωτηρίαν ὠρισμένος. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βωμοῦ ἀφιερώθησαν ἡ ἐθνικὴ Λυρικὴ καὶ ἡ Γραμματικὴ καὶ ἡ Ἐποποιία, ταῦτα τὰ ἀγαπητὰ τοῦ πρώην πολιτισμοῦ καλλωπίσματα· ἐπ' αὐτοῦ κατετέθησαν αἱ ἐλπίδες, τὰ αἰσθήματα, καὶ πᾶσα ἡ τιμαλφὴς τῆς καρδίας περιουσία. Ὁ Χριστιανικὸς λοιπὸν κόσμος, δὲν παύομεν ἐπαναλαμβάνοντες, ἐγένετο προῖμως ἐν τῇ πατρίδι τῆς διανοίας, πατρὶς καὶ κόσμος Ἑλληνικὸς.

Ἴδου πῶς μορφοῦται κατὰ φυσικὸν τρόπον ἡ Θεολογία, αὕτη ἡ ἱεροφιλοσοφία τοῦ Εὐαγγελίου. Μετ' ὀλίγον οἱ σοφισταὶ τῶν Ἀθηνῶν, θεῖα κλήσει, γίνονται θείας σοφίας διδάσκαλοι· οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, γινόμενοι ῥήτορες ἀμίμητοι, θέλουσι διδάξει ἐν συνόδοις τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλ' ἐὰν τὸ μυστήριον τῆς Ἐνσαρκώσεως, ἀνεξαρτήτως ἐπιτῶν γραφικῶν μαρτυριῶν, ἐμπεριείχε τὸν σπόρον τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι ἄραγε παράδοξον ὅτι οἱ περιθάψαντες, παραδεχθέντες, καὶ διασαλπίσαντες πρώτοι τὸ Εὐαγγέλιον Ἕλληνες φιλόσοφοι πε-

ρισεχολήθησαν ιδιαιτέρως περί τὴν διευκρίνησιν καὶ διαδογματίσιν τῆς τριαδικῆς Θεαρχίας;

Οὗτοι οἱ Πατέρες, καλλίον ἡμῶν ἐγνώρισαν, δι' ἐπιφοιτήσεως ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀπειρον καὶ ἀπαραίτητον ἀνάγκην τοῦ νὰ θεολογησῶσιν ἅπαξ ἀμεταθέτως καὶ ἀμεταβλήτως ἐπὶ τῆ βάσει τῶν Γραφῶν τὸν ὑπερφίλοσοφον καὶ αἰώνιον τύπον ἐκείνον τῆς Τριάδος, ἣτις μετὰ πολλὰς καὶ πολλὰς γενεὰς ὤφειλε νὰ φωταγωγῆσῃ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ὑπάρχει ἀληθινὸς οἶκος Θεοῦ, καταγόνγιον καὶ θησαυροφυλάκιον ἐπιτελήμας ἀφιλωνεικῆτου, σύμβολον ἅμα τε καὶ πυξίς τῆς ἀνθρωπίνου μελλούσης ἐντελείας.

Ὅτι δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ συμπεριληφθῇ ἡ συγκεκριμένη οὐσία τῆς ἱστορίας ἐν τῇ ἀφηρημένῃ καὶ μεταφυσικῇ οὐσίᾳ τῆς Θεότητος, εἰς τρόπον ὅστε νὰ χρησιμεύῃ ὁ τριαδικὸς τύπος ὡς περ κλειὸς μοναδικῆ καθολικότητος, δι' ἧς τὰ πάντα, νοερά τε καὶ νοητὰ, ἔντε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει νὰ διεξηγῶνται, ἐάν ὅμως τὸ πνεῦμα μετὰ τῆς προσηκούσης χάριτος ἐν τῇ ἐρευνῇ προσέρχεται, τοῦτο τρανῶς ἀποδεικνύεται διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν πρώτων Θεολόγων.

Διατί, λέγει ὁ σοφὸς Διονύσιος, Θεολογοῦμεν ὑμνοῦντες ἱερῶς τὴν Θεαρχίαν τῆς ὑπεραγίας Τριάδος; Διότι ἡ Θεαρχία ΖΩΗ ἐστὶ διότι βλέπομεν ἐν αὐτῇ ὡς εἰς μονάδα καὶ ἐνάδα, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ὑπερφυοῦς ἀμερίας, «ἐξ ἧς, ὡς ἐνοποιοῦ ὁδινόμεως, ἐνιζόμεθα, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ὑπερηχησιῶν συμπτυσσομένων, εἰς Θεοειδῆ μονάδα συναγόμεθα, καὶ «θεομιλῆτον ἐνωσιν» δεύτερον δὲ, διότι, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἱστοροῦμεν τὴν ἔκρηξιν τῆς ὑπερουσίου καὶ ἀκείρου γονιμότητος, ὡς εἰς Τριάδα «ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν Οὐρανῷ ἐστὶ τε καὶ «ὀνομάζεται». — Ἀλλὰ, προστίθουσιν, ἐνῶ ὑμνοῦμεν τὴν Θεότητα, ὡς μονάδα καὶ Τριάδα, ἀληθῶς οὐδὲ μονὰς ὑπάρχει οὐδὲ Τριάς ἢ πρὸς ἡμῶν, ἢ ἀλλοῦ τινος τῶν ὄντων διεγνωσμένην.

Ἡρὸς διασάφισιν δὲ τῆς πικρῆς ταύτης Θεολογήσεως τῆς ἱστορίας, ἣτις ἀριδύλως κινεῖται καὶ δογματίζει τὰς ἱστο-

ριονομικὰς μεταξὺ Ἠλλάστου καὶ πλασματικῶν σχέσεις, καὶ τὰ συνιδιότητάς αὐτῶν, πρὸς ἀνασκεύασιν τῆς ἐσφαλμένης τῶν Δυτικῶν γνώμης, ὅτι ἡ χριστιανικὴ Θεολογία περὶ κενὰ καὶ μάταια ἐπιχειρήματα καταγίνεται, καὶ ὅλως ἄσχετα πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὁ Θεὸς οὗτος Πατὴρ συνάπτει τὴν ἐπομένην πολύτιμον ἐκθεσιν.

«Ἐπὶ τῆς ἐνώσεως, λέγει, τῆς θείας, ἤτοι τῆς ὑπερουσιότητος, ἠνωμένον ἐστὶ τῆ ἐναρχικῆ Τριάδι, καὶ κοινὸν ἡ Ἵπερούσιος Ὑπαρξις, ἡ Ἵπερθεος Θεότης, ἡ Ἵπεράγαθος ἀγαθότης, ἡ ὑπὲρ ἐναρχία ἐνότης, τὸ ἀφθεγκτον, τὸ πολύφωνον· ἡ ἀγνωσία, τὸ παννόητον· ἡ πάντων θέσις, ἡ πάντων ἀφαιρέσις, ἡ ἐν ἀλλήλοις τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μονὴ καὶ ἴδρυσις, ὀλικῶς ὑπερῆνωμένη, καθάπερ φῶτα λαμπτήρων, ἐν αἰσθητοῖς καὶ οἰκείοις παραδείγμασι, ὄντων ἐν οἴκῳ ἐνί. Καὶ ὅλα γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὄλοι ἐστὶ καὶ ἀκριβῆ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἰδικῶς ὑφισταμένην ἔχει διάκρισιν, ἠνωμένα τῆ διακρίσει, καὶ τῆ ἐνώσει διακεκριμένα. Καὶ γοῦν ὁρῶμεν, ἐν οἴκῳ πολλῶν ἐνόνητων λαμπτήρων, πρὸς ἓν τι φῶς ἐνούμενα τὰ πάντων φῶτα καὶ μίαν αἴγλην ἀδιάκριτον ἀναλάμποντα, καὶ οὐκ ἂν τις, ὡς οἶμαι, δύναίτο τὸ τοῦδε τοῦ λαμπτήρος φῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ πάντα τὰ φῶτα περιέχοντος ἀέρος διακρίναι, καὶ ἰδεῖν ἄνευ θατέρου θάτερον, ὅλων ἐν ὄλοις ἀμιγῶς συγκεκραμμένων. Ἀλλὰ καὶ εἰ τὸν ἓνα τις ὑπὸ ὑπεξάγοι τοῦ δωματίου, συνεξελεύσεται καὶ τὸ οἰκεῖον ἅπαν φῶς, οὐδὲν τι τῶν ἐτέρων φώτων ἑαυτὸ συνεπισπάμενον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ τοῖς ἐτέροις καταλιπόν.» — Προσεπεξηγῶν δὲ σαφέστερον τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ ἀμιγῆς αὕτη ἐνωσις δὲν εἶναι μόνον ὑπεριστορικὴ καὶ ὑπερφυῆς, ἀλλ' ἐξίσου ἱστορικὴ καὶ φυσικὴ, διότι συμβαίνει καὶ εἰς τὰ σώματα «καὶ ἐν ψυχαῖς αὐταῖς καὶ ἐν αὐτοῖς νοῖς,» παρατηρεῖ παρακατιῶν, ὅτι γίνεται τοῦτο «τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος μετέχοντος τῆς φύσεως τῶν θεοιδῶν καὶ ὑπερουρανίων φώτων, ἐν οἷς ἡ ἐνωσις τελεῖται διακεκριμένως.» Τὴν δὲ θεωρίαν ἐπιβεβαιοῖ ὁ Νύσσης θεολογῶν ὅτι, «ἀνάγκη πᾶσι κατάλληλον εἶναι πιστεύειν τῆ φύσει τῶν λόγων, ὡς καὶ τὰ ἄλ-

λα πάντα· και γὰρ δύναμις εἰς και ζωὴ και Σοφία, περὶ τὸ ἀνθρώπινον βλέπεται. . . . Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ, και ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ἀνυπόστατος ἡ δύναμις, ὠκύμορος ἡμῶν ἡ ζωὴ, ἀπαγῆς ὁ λόγος· ἀλλ' ἡ ἀφθαρτος και αἰεὶ ἐστῶσα φύσις ἀίδιον ἔχει και ὑφειστώσα τὸν λόγον.»

Σαφέστερον δὲ διευκρινεῖ τοῦ ὑπεραγίου Τριαδικοῦ τύπου τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ πάντων ἀδιακρίτως τῶν ἀντικειμένων, ἰδίως δ' ἐπὶ τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν, ὁ πολὺς τὴν Θεῖαν και ἀνθρωπίνην σοφίαν ἀθάνατος Ἀθανάσιος, ὡς περ, φιλοσοφῶν περὶ τὰ ὑψίστα ταῦτα μυστήρια, μᾶς δίδει προδήλως νὰ καταλάβωμεν ὅτι ἡ τῶν τριῶν ἐκείνων λαμπτήρων ἀμιγῆς ἔνωσις αἰνίττεται τὴν εἰς τὴν ἀμιγῆ ἔνωσιν πασῶν τῶν ψυχῶν ἐνευρισκομένην τελειότητα, ἢ, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅτι, ὁπόταν κατὰ τὸν ἀίδιον και θεοδίδακτον ἐκείνον τύπον συνεκλάμψωσιν ἐν μιᾷ και τῇ αὐτῇ πνεύματος αἴγλη πᾶσαι τῶν Χριστιανῶν αἱ ψυχαί, τότε ἐλεύσεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· καθότι, λέγει, κατὰ τὰς Θείας Γραφάς «οὐκέτι »Πέτρος, ἢ Παῦλος, ἢ Τιμόθεος τρεῖς ἄνθρωποι, ἀλλ' εἷς και »μόνος· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ ἄρσεν ἢ θήλυ, οὐκ ἐν Ἑλλήνῃ και Ἰουδαίῳ, οὐκ ἐνὶ δοῦλος και ἐλεύθερος· ἀλλ' οἱ πάντες »ἐν Χριστῷ ΕΝ ΕΣΜΕΝ». — Οὐδὲ σημαίνει τὸ παραμικρὸν ὅτι ἡ ἀτέλεια, και ἀμάθεια, και ἀσέβεια τοῦ αἰῶνος τούτου κρίνουσιν ἀδύνατον, ἀνύπαρκτον, ἀπραγματοποίητον τὴν ΕΝΩΣΙΝ ταύτην· οὐχ ἦττον διατελεῖ αὕτη ὄν ὑπαρκτὸν ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς Θεότητος και ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· οἱ ἐθελοτυφλώττοντες ἀνοίξατωσαν τοὺς λογικοὺς ὀφθαλμοὺς, και βλέψωσιν αὐτήν· «και »γὰρ πολλαὶ μὲν εἰσὶν αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις· εἷς δὲ ἐν »Κυρίῳ ἄνθρωπος, μίαν ψυχὴν ἔχων, και μίαν καρδίαν».

Παραλείπομεν, συντομίαι χάριν, πλείστας και λαμπροτάτας ἄλλας μαρτυρίας τῶν Πατέρων ἐπὶ μᾶλλον προσδεικνουσας ὅτι, ὁ τῆς Ἱπεραγίας Τριάδος θεολογικὸς τύπος εἶχε τὴν ἐφαρμογὴν και ἐπὶ τῆς ἱστορίας και ἐπὶ τῶν ἀνθρώπινων φαινομένων, ὡς περ σφραγὶς ἰσότυπος και κλειὸς διαφωτίσεως, και λόγος τῆς παγκοσμίου σοφίας. Ἀλλὰ και χωρὶς, ὡς ἡμῖν δοκεῖ, μαρτυριῶν ἢ

μεγάλη ἀλήθεια διαδεικνύεται, αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἐκλάμπουσα. Αἱ γὰρ τρεῖς ὑποστάσεις, ἡ διὰ τὰ χρυσθῶμεν μᾶλλον φράσει κοσμικῆ, αἱ τρεῖς ὅροι τῆς θεολογικῆς Τριάδος, ἐν τῇ ἀπείρῳ ἀπλότητι τῆς αὐτῶν δογματισεως, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἀπλότητι, ἧτις ὑπερβαίνει πᾶσαν ἄλλην ὑπὸ γηγενῶν διανειοημένην φιλόσοφον ἀπλότητα, προφανῶς συγκροτοῦσι τὸν γινώμονα, δι' οὗ λογικῶς τε καὶ ιστοριονομικῶς καὶ πεφωτισμένως δύνανται νὰ καταδειχθῶσι τὰ ὑψηλότερα μεταφυσικὰ ζητήματα, νὰ διαλυθῶσιν ἅπαντα τὰ μυστήρια, καὶ διερμηνευθῶσι τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῆς δημιουργίας. Διότι βᾶσις τούτου τοῦ παναγίου τύπου ὑπάρχει ἡ παγκόσμιος κτίσις ἐν τῇ προοδευτικῇ αὐτῆς πορείᾳ πρὸς τὸν ἕνα Θεόν. Ὀργανα δὲ τοῦ αὐτοφωτισμοῦ τῆς καὶ τῆς βαθμιαίας ἀποκαλύψεως, πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν, ὑπάρχει ὁ λόγος, δηλ. τὸ ὑπερέξοχον προῖόν τῶν ἠθικῶν καὶ φυσικῶν ἀνακλύψεων.

Ἔθελει λοιπὸν φανῆ παράδοξον, ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀφοῦ ἄπαξ διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου καὶ καθολικοῦ πνεύματος ἐδογματίσασκε τὸν ἀίδιον τοῦτον κανόνα, καὶ διὰ τῆς μεγαλονοίας τῶν τέκνων τῆς ἐστερέωσεν αὐτὸν διὰ παντὸς, διασώσασκε αὐτὸν ἀπὸ τὰς ἐπιβουλάς τῆς αἵρέσεως, καθὼς ἐπίσης ἀπὸ τὰς οὐχ ἦττον δολίας τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ βραδουργίας, ἀφοῦ θεοπρεπῶς καὶ θεοσόφως ἐρρύθμισκε τὸν ἀνώτατον τοῦτον τῆς καθόλου σοφίας θεσμὸν, ὅτι μετέπειτα πρὸς αὐτὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι προσηλώθη, καὶ ὑπὲρ τῆς διαφυλάξεως αὐτοῦ τραυματιζομένη καὶ λυποψυχοῦσα ἐπὶ τόσας ἑκατονταετηρίδας, προεκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον; Ὅχι· ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοκηρύττεται σημαιοφόρος τοῦ μέλλοντος πολιτισμοῦ. Ἐκαστος ὅρος τοῦ Κανόνος τούτου δὲν ἦτον ἄραγε οἰκτερον αὐτῆς αἷμα καὶ σὰρξ, ὅρος μὲν ἀπραϊτήτος καὶ ἀναπαλλοτρίωτος τῆς πρόσθεν ἐκλείας τῆς, τῆς δὲ μελλούσης αὐτῆς καλιγγενεσίας ἀβραβῶν; Δὲν ἐμπεριείχετο ἐν αὐτῷ τοῦ πνεύματος τῆς ἅπας ὁ πλοῦτος; ἡ ἐξάστραψις τῆς ἡγιασμένης ἄρτι διανοίας τῆς; Δὲν ἦτον ἐκεῖνο τὸ Σύνταγμα, τρόπον τινά, τοῦ συνόλου βίου τῆς, ἐν ᾧ ἐνδιελαμβάνετο καὶ ἱστορία, καὶ πο-

λιτική, και πατρις και πάντα τὰ λοιπὰ πνευματικά τε και κοσμικά αγαθά; — Εάν η Ελλάς δὲν ὑπέφερε μετὰ καρτερίας ἡρωϊκοτάτης και μετὰ μοναδικῆς εἰς τὸν κόσμον μεγαλοψυχίας μυρία και μυρία δεινὰ ὑπὸ βαρβάρων και πεπολισμένων, ἐν τε Δύσει και Ἀνατολῇ, ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τούτου τοῦ ἱεροῦ συμβόλου· εάν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ῥωμαίων, ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν Λατίνων, ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Ὀθωμανῶν δὲν ἐνεκαρτέρει, και μετὰ ζήλου διαπύρου ἀήττητος δὲν ἐπέμενεν εἰς ταύτην τὴν παράδοσιν, ἣτις ἐνεφύλαττεν ἐν τῷ μυστηρίῳ αὐτῆς ὅλην ὁμοῦ τὴν δέσμην τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων· εάν ἐπὶ τέλους πρὸς συντήρησιν τοῦδε τοῦ παναγίου Συντάγματος τῆς ἀνθρωπότητος ἡ Ελλάς ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι, τῷ ἀθώῳ αἵματι παιδῶν ἑρφανῶν και γυναικῶν, δὲν ἐσφράγιζε τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, και τὸ σέβας πρὸς τὸ παρελθόν, ἡ Ελλάς; ἐρωτῶμεν, ἄραγε ἤθελεν εἶσθαι σήμερον Ελλάς;

Ἀναντιρρήτως, ἡ πρὸς τὸ παρελθόν πίστις, τὸ σέβας πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν γνωρισμάτων, ἅπερ ἰδιαζόντως τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν χαρακτηρίζουσι. Τὰ ἄλλα ἔθνη βέπουσι μᾶλλον πρὸς τὴν καινοτομίαν, διότι οὐδὲν ἔχουσιν ἐν ταῖς καινοτομίαις νὰ χάσωσιν, ἔχουσι δ' ἐνδεχομένως νὰ κερδήσωσι πολὺ. Ἡ Ελλάς ὅμως, ὅταν βαδίζῃ δόξης ὁδὸν και μεγαλείου, ὅταν ἐτοιμάζεται νὰ μεταβῇ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην μορφήν, τρέπεται εἰς σοβαρότητα και κατῆφειαν, σκυθρωπάζει, τὸ γλαφυρόν της πρόσωπον συννεφοῦται, μισεῖ τὴν καινοτομίαν, φεύγει τὰ παρόντα, και παλινδρομεῖ πρὸς τὰς πηγὰς τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς τὰς παραδόσεις της. Αἱ παραδόσεις, τὸ παρελθόν, ἡ ἀρχαιότης, ἰδοὺ ἡ ὀπλοθῆκη της· ἐνταῦθα ἡ ἀθάνατος προσφεύγει ὡσάκις θάνατος ἢ κίνδυνος ἐπαπειλῶσιν αὐτήν, και ἐνταῦθα διασώζεται. Ὅσω γὰρ πλέον τὸ πνεῦμα σεβάζεται τὴν ἀρχαιότητα, τοσοῦτω μᾶλλον μακροβιώτερον.

ΛΣ΄.

Ἡ Εὐχαριστία.

Ἡ σοφία τοῦ Εὐαγγελίου ἐξήστραψεν, ἡ δὲ ποιητικὴ σὺν τῇ

φιλοσοφία ἐξεπλήρωσαν τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἐν τοῖς κοσμητικοῖς. Τώρα τὸ ἠθικὸν ἰδανικὸν ἐγένετο κληρὸς ἕλων γενικῶς τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι πλέον κληρονομία καὶ προνόμιον τῆς δεῆς ἐκείνης τῆς τάξεως· ἡ στιχοθερία παύει τὰς πρωτοτύπους ἐμπνεύσεις τῆς, λαμβάνει δὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀληθείας ὁ πεζὸς λόγος, ὁ Πηγασσὸς οὗτος τῆς κοινότητος, τοῦ ὄχλου, τοῦ λαοῦ. Εἰς πεζὸν λόγον ἐγράφη καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ βιβλίον τῶν ομάδων· πεζῶς ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς· πεζοὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι τούτου περιεπλανήθησαν ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, λοιδορούμενοι καὶ εὐλογοῦντες, διωκόμενοι καὶ ἀνεχόμενοι, πάντοτε δὲ κηρύττοντες καὶ πανταχοῦ διασαλπίζοντες, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ναὸς ἐστὶν ἅγιος Θεοῦ, ὅτι πνεῦμα Κυρίου ἐν αὐτῇ, ὅτι πᾶσα ἄλλη σοφία ἑτερόδοξος ταύτῃ, μαῦρία παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκεσθη ὁ Χριστιανισμὸς, ὅτι τὴν σοφίαν τῆς μερικότητος ὕψωσεν εἰς τὸν ὑπέρτατον τῆς καθολικότητος ὄρον, στηριξας αὐτὴν ἐπὶ μιᾶς ἀπλουστάτης ἰδέας, ἐφ' ἑνὸς μόνου καρδίας παλμοῦ· ὄφειλε προσέτι, κατὰ τὴν βαθμολογίαν καὶ οἰκονομίαν, ἣν ὁ Πατὴρ προέταξεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν ἐθνῶν, νὰ ἰδιοποιηθῆ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς καλλιτεχνίας, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν ποίησιν, τόδε τὸ δραστήριον τῶν ομάδων κίνητρον. Τὸ Δράμα, καθὸ γέννημα δόξης καὶ ἐλευθερίας, καὶ ἕξοχον πνεύματος δημοκρατικοῦ προῖον, τὸ δράμα μὲ τὴν συγκινητικὴν τριλογία του, μὲ τὴν μυστηριώδη του θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀκολουθίαν, μὲ τὰ σοβαρά του πάθη, μὲ τὰ μέλανά του χρώματα, μὲ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτοῦ καταστροφὴν ἐμπεριείχε τὸν σπόρον τῆς ἠθικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ διαπλάσεως. Ἀλλὰ τὸ δράμα τῶν Ἀθηνῶν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο τραγικὸν καὶ φιλεύσπλαγχνον, ὅσον καὶ ἂν ἐπεκαλεῖτο διὰ τοῦ Θεοῦ Ἐλέους τὴν ἄμισον τῆς Θεῆς Προνοίας μεσολάθεισιν, ὅμως τὸ δράμα τοῦτο προσηρμόζετο μόνον ἐπὶ στενῆς τινος κοινωνικῆς περιφέρειας, ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς· ἡ δὲ νῦν Ἑλλάς, ἀντιστρόφως τῆς πρώην, εἶναι ἤδη ἐστία καὶ πατρὶς, καὶ καρδίαν πάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ Δράμα λοιπὸν, ὅπως ἐφαρμοσθῆ καταλλήλως ἐπὶ τῆς ἀπεράντου πνευματικῆς πολιτείας, ὄφειλε

νά έκφράση τὴν ὑψηλὴν καὶ ὠραίαν περιστροφὴν τῆς παγκοσμίου δράσεως καὶ ἀρμονίας, περιστροφὴν ἀσυγκρίτως μεγαλητέραν τῆς πρόσθεν· ὤφειλε νά ἐκτυλίξῃ καὶ ἱερογραφῆσθαι ὑπὸ εἰκονικᾶς, καὶ ἀλληγορικᾶς, καὶ συμβολικᾶς περιπετειᾶς τὸ αἰνευματῶδες τῆς ἁγίας Τριάδος σύμπλεγμα, τὴν πεμπτουσίαν ταύτην, ὡς εἶπεν, τῆς δημιουργίας, τὸ ἰδανικὸν τοῦτο τοῦ ἰδανικοῦ· ὤφειλε δὲ νά διασημάνῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πιστῶν ὡς ἐπιδεικτικὸν διαλύσεως τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο μυστήριον τῆς Οἰκονομίας, περὶ ὃ τοσοῦτον εἶχον ἀκάρπως ἀσχοληθῆ ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τέχνη.

Ἡ Ὁρθόδοξος Εὐχαριστία λοιπὸν εἶναι ἡ τοῦ θεοπρεποῦς τοῦτου Δράματος θεοφανῆς παράστασις· ποίησις ἀπέχουσα τόσον τῆς προτέρας κοσμικῆς, ὅσον ἀπέχουσιν Ἀνατολαὶ ἀπὸ Δυσμῶν, τὸ μέρος ἀπὸ τοῦ ὅλου, τὸ ἀκατάρτιστον ἀπὸ τοῦ τελείου. — Ἐρὸς μὲν τοὺς εὐσεβῶς ἐρευνῶντας, θησαυρὸς εὐκαταλήπτων σχημάτων, δίδαγμα δὲ πανάριστον καὶ πανθαύμαστον ἱστορίας, κειμήλιον σοφίας, θησαυρὸς ἀνακαλύψεων! Λαμπρὰ ἐποποιῖα, ἐν ἧ συμβολικῶς ἐκτυποῦται ἡ πορεία τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἡ πρόοδος, ἀνεξαρτήτως χρόνου καὶ τόπου· ἐν ἧ διὰ σχημάτων ἀμεταθέτων καθαρῶς ἐξεικονίζονται ἢ τε καταγωγὴ καὶ ἡ προαγωγὴ, καὶ ὁ προορισμὸς τῆς νέας Οἰκουμένης τοῦ Χριστοῦ πολιτείας, τῆς θεασισθείσης ἐπὶ μιᾷς ἰδέας, καὶ συνδεδείσης εἰς ἓνα μόνον ἀδαμάντινον κρίκον. — Ἔνθα, μὴ πλέον ἀνάμενε παθῶν ἐγκοσμίων ὑφῆν, οὐδὲ συμβαμάτων ἀλληλουχίαν, οὐδὲ ἐξίτηλα ἐπεισόδια, οὐδὲ λύσιν ὠρισμένην κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγενεστέρων ποιητῶν. Ὁμοῦ μὲ τοὺς εἰδωλοφύτους θεοὺς ἔπεσαν ἤδη καὶ ἀπωλέσθησαν τὰ πρόσκαιρα καὶ ἀγενῆ τῶν ἀνθρώπων πάθη· ἡ ἀπόλυτος Ἐλευθερία κατὰ τῆς ἀνάγκης ἐθριάμβευσε· νῦν ἡ συνείδησις μόνη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς κλάσεως. Ἔνθα, ὑψοῦται τὸ δράμα τοσοῦτον ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ὥστε καθίσταται δυσόριστον καὶ σχεδὸν ἀθέατον· ἡ δὲ τῆς τέχνης ὑφῆ διαφανῆς ἀποβαίνει καὶ λεπτὴ καὶ αἰθέριος, ὅσον αὐτῆ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἡ νοερὰ δέσμη. — Αἱ μὲν κοσμικαὶ τραγωδίαι, ὅσον καὶ ἂν ἦναι συγκινητικαί, πλήττουσι μερικῶς ταύτην ἢ

ἐκείνην τὴν χορδὴν τῆς καρδίας σου, ἀναλόγως τῶν ἐνδομύχων
 βοῶν καὶ διαθέσεων σου· τὰ διάφορα αὐτῶν πρόσωπα ὑπακούου-
 σιν εἰς τὰς περιφορὰς τῶν παθῶν σου, τὰ δὲ ἤθη αὐτῶν γηρά-
 σκουσι καὶ παρκαμάζουσι, προεπιβαζομένης τῆς κοινωνίας ἐπὶ τὸ
 κρεῖττον. Ἄλλ' εἰς τὴν ὀρθόδοξον, πάντεχνον, καὶ παντομετά-
 βολον παράστασιν ἢ προσωπικότης ἀφαιροποιεῖται, τὰ τοῦ χρό-
 νου καὶ τόπου προσκόμματα διαλύονται· τοῦ δὲ πνεύματός σου
 ἀναπτερούμενου εἰς χώρας ὕψηλās ἀτελευτήτου γαλήνης καὶ ἁρ-
 μονίας, συναισθάνεσαι ἅπαν τὸ ἔθνος σου ἀνὰ ἕκαστον τῆς καρ-
 δίας παλμόν· ζῆς ἐν ταῖς ὁδύνας αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ἐλευθε-
 ρίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ· πνέεις πνοὰς αἰωνιότητος· γί-
 νεσαι θεωρὸς καὶ μέτοχος τῶν γενικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πα-
 θημάτων, καὶ ἐπὶ τῆς δραματιζομένης ἱεράς αὐτῆς κλήσεως χέ-
 εις δάκρυα καρδιοστάλλακτα, πᾶσα βανίς τῶν ὁποίων εἶναι δω-
 ρεῖα ἐμπνεύσεως, σοφίας καὶ ἀρετῆς. — Ἢδὴ τὸ Δράμα τῆς ἁρ-
 χαίας Ἑλλάδος ἐγένετο ἐξεικόνισμα ἱστοριονομικόν, ἀναπτύσσον
 ἐν ταῖς περιπετεῖαις αὐτοῦ τὴν ἰδανικὴν πορείαν τῆς ἐνότητος ἐν
 τῇ ποικιλίᾳ, καὶ τὴν ἀδιάκοπον ἐνέργειαν τῆς ἐνοποιοῦ δυνά-
 μεως ἐν τῇ τῶν ἐγκοσμίων προαγωγῇ.

Κατὰ τὸν τύπον τοῦ βίου, ὃν ἀφῆκεν εἰς διαθήκην ὁ τοῦ κό-
 σμου Διδάσκαλος, καὶ κατὰ τὸν Τριαδικὸν ἐπίσημο, ἡ τῆς Εὐχα-
 ριστίας θεῖα τριλογία συντίθεται ἐκ τριῶν ἀχωρίστων μερῶν,
 κεφαλαιουμένων ὡς ἐφεξῆς·

ΔΙΔΑΧΗ, ΘΥΣΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ,

τούτῃστι *Σοφία διὰ τοῦ Εὐαγγελίου*, *Θυσία ἐν τοῖς ἔργοις*,
 καὶ *Καθολικὴ συγκοινωνία*· τὰ ὁποῖα διακεκριμένα μὲν, εἰ-
 κονίζουσι τὰς τρεῖς μεγάλας φάσεις, ἀς ὀφείλουσι νὰ διέλθωσιν εἰς
 τῆς ἐξαγοράσεως, δηλ. τῆς ἐκπαιδεύσεως τὴν ὁδὸν τὸ τε ἄτομον
 καὶ ἡ ὁμάς· ἠνωμένα δὲ, μυστικῶς συναποτελοῦσι τὴν ἁκραίαν
 ἱστορίαν τῆς νέας Ἱερουσαλήμ, ἧς Δεσπότης ὑπέρτατος ὁ Λόγος.

Τὸ πρῶτον μέρος, τὸ τῆς Σοφίας, κυρίως ἀναφέρεται πρὸς τὴν
 νέαν κτίσιν, πρὸς τὸ ἠθικὸν γεννηθῆτω φῶς τῆς δευτέρας δια-
 θήκης. Οὕτω, τοῦ Τριαδικοῦ ἀθροίσματος ἐφαρμοζομένου ἐπὶ

τοῦ Χριστιανισμοῦ, διακηρύσσεται ἐφ' ὅλης τῆς γῆς ἢ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἐθνικότητων συνάθροισις καὶ ἀπελευθέρωσις, Εὐαγγέλιον τῆς ἀτομικῆς καὶ καθολικῆς παλιγγενεσίας. Καὶ αὕτη μὲν ἡ σοφία ἐν ἀφηρημένῳ. — Εἰς δὲ τὸ δεῦτερον μέρος, τὸ τῆς Θουσίας, τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τὴν θουσίαν τοῦ Κρανίου τόπου, μετὰ φρικτῆς παρρησίας ἐξεικονίζεται τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῆς τελειοποιήσεως ἢ μεθόδου, ἣτις σύγκειται, α. ἐκ τῆς ἐκουσίας αὐταπαρνήσεως τῆς ἀτομικότητος ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως· καὶ β. ἐκ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχῆς ὅπως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὁ μυστικὸς ἄρτος μεταβληθῆ, Πνεύματος ἐπιφοιτήσῃ, εἰς τίμιον σῶμα θείας τελειότητος. — Τὸ τρίτον δὲ καὶ καταπληκτικώτερον ὑποθέτει πεπληρωμένας ἤδη τὰς γραφὰς περὶ καινῆς παμπολιτείας· ὅθεν ἐκλαμβάνει τὴν ἀνθρωπότητα κεκαθαρισμένην ἤδη ἀπὸ πάσης κηλίδος, ἄδουσαν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀναβαίνουσιν μετὰ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ εἰς οὐρανὸν, ὅπως συμμεθέξῃ τῶν πικραδαισιῶν ἀγαλλιάσεων.

Ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς ἀδυνατεῖ ν' ἀτενίσῃ, στόμα δὲ νὰ περιγράψῃ τὸ περισσὸν ἐκ τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου μυσταγωγίας ἐκχεόμενον οὐράνιον καὶ ἀγγελικὸν φῶς. Ἐν ὀρίοις τέχνης ἐμπεριληφθεῖσα καθολικότης κορυφοῦται εἰς τὸν ὑπέρτατον τῆς ἰδανικότητος βαθμὸν. Ἐν αὐτῇ ὁ Κτίστης καὶ ἡ κτίσις, τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον ἀμιγῶς συμμύθονται· ἐν αὐτῇ δὲ τὰ πάντα μυστιπολεύονται ἠνωμένα τῇ διακρίσει, καὶ τῇ ἐνώσει διακεκριμένα· ἐν αὐτῇ, ὁ Ἄσφατος φαίνεται, ὁ Λόγος σαρκουῖται, ἡ κτίσις ἀνακαινίζεται, τὰ δὲ ἄνω τοῖς κάτω συνομιλεῖ. — Δρᾶμα φοβερὸν, παριστανόμενον ἀναμέσον δύο αἰωνιοτήτων, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, διακρεμάμενον μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ! Δρᾶμα ἐξαισιον, εἰς τὰς τρεῖς πράξεις τοῦ ὁποῦ, ὡς εἰς ἓν σῶμα ἱστορίας, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους φυλλάττον εὐρυθμον τέχνην, καταγγέλλεται ἡ σοφία ἢ ὁρθὴ τῆς συγκροτηθησομένης ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνικότητων, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ῥήματος, ὅτι εἷς ἔσται ποτε ποιμὴν καὶ μία ποίμνη.

Μετὰ τὸ δράμα τοῦτο τὸ πεζόν, οὐδὲν ἄλλο τελειότερον, εἴ-
περ καὶ ἔμμετρον, θέλει ἐφεξῆς φανερωθῆ. Μετὰ Χριστὸν, κα-
θὼς παύουσιν αἱ προφητεῖαι, αὐτῷ διόλου παύει καὶ ἡ αὐτόφυ-
τος ἐκείνη πρωτοτυπία, ἣτις αὐτοσχεδίασεν ἐν Ἑλλάδι νέα εἶδη
ποιήσεως, καὶ περιέκόσμησεν αὐτὰ μετ' ἀμιμήτων ὑπογραμ-
μῶν. Τὴν φιλολογικὴν ταύτην καθ' ἡμᾶς ἀλήθειαν, ἴσως
ἀναπτύξωμεν ἄλλοθι διαξοδικῶς, ὅπως καταδειχθῆ ἡ ἀνάγκη
τοῦ νὰ στρέψωμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς
πεζῆς ἱστορίας, τοῦ ἀπαυγάσματος τούτου τῆς θεότητος, ὅταν ἀπαξ
ὁ στίχος καὶ ὁ ῥυθμὸς, ἐφευρήματα τεχνικὰ καὶ σύγχρονα τῆς βρε-
φικῆς ἡλικίας τῶν ἀνθρώπων, καθίστανται νῦν ἀνίκνα καὶ ἀνε-
πιτήδεια πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν, καὶ σοβαρότητα τῆς ἀνδρωθείσης
κοινωνίας. Κατὰ τοῦτο, δηλ. κατὰ πρωτοτυπίαν, οἱ ἡμέτεροι
πρόγονοι θέλουσιν ἀείποτε μείνει καὶ πρόγονοι πάντων τῶν ἐθνῶν·
διότι ἐὰν ἡ ἐποχὴ τῆς πρωτοτύπου πλαστοουργίας πλέον δὲν
ἐπανέλθῃ, καὶ ἐὰν ἡ τῆς σημερινῆς Εὐρώπης στιχοουργία δὲν
ἐπλουτίσθῃ μέχρι τοῦ νῦν μὲ ἀριστουργήματα ἀξιοπράβλητα
πρὸς τὰ ἀρχαῖα, κατὰ πάντα λόγον δὲν θέλει πλουτισθῆ εἰς τὸ
ἐξῆς, ὅτε αἱ διάφοροι κεχωρισμέναι ἐθνικαὶ φιλολογίαι, βαθμηδὸν
συνοικειούμεναι, καὶ βαθμηδὸν συμπροσεγγυζόμεναι, καὶ ἀπο-
θέτουσαι πρὸς ἀμοιβαῖον ὄφελος τὴν ἰδίαν αὐτῶν πρωτοτυπίαν,
τείνουσι νὰ συγχωνευθῶσιν, ὡς τόσοι ποταμοὶ ἐν τῷ κοινῷ ἕκκα-
νῶ, εἰς τὸ μέγα σῶμα τῆς ἱστορίας, ἣτις ἔσεται ἡ τελεία καὶ κο-
λύτροφος Παμμήτηρ, ἔσεται δὲ συγχρόνως καὶ Φιλολογία, καὶ
Ποίησις πασῶν τῶν γενεῶν.

— Παρεκτὸς δὲ τοῦ Θεολογικοῦ μέρους, ἡ Ὁρθόδοξος Λειτουργ-
γία καὶ μέρος τι κοσμικὸν διαλαμβάνει, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστο-
ρίαν ἰδίως ἀναφερόμενον. Ὡς καὶ κατὰ τοῦτο ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκ-
κλησία διακρίνεται ἐκ τῶν λοιπῶν. Διότι, ἐνῶ αἱ ἄλλαι πρὸς τὴν
ἐθνικὴν ζωὴν ὀλοτελῶς ἐτηρήθησαν ἀδιάφοροι, καὶ τηροῦνται,
αὕτη τοὺς μὲν κόλπους τῆς ἡνοιξε προθύμως εἰς πᾶν ζωτικὸν τῆς
ἐθνικότητος ζήτημα, ἐστερέωσε δὲ ἐν ταῖς λειτουργίαις αὐτῆς
τὴν διαμνημόνευσιν τῶν κυριωτέρων συμφορῶν καὶ κινδύνων, καὶ

περισπασμῶν τῆς Ἑλληνικῆς γενεᾶς. Οὕτως, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐναποταμιεύθησαν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις πλείστα ἀναγνώσματα διηγούμενα περιπετείας ἱστορικᾶς, μάλιστα δ' ἐνίοτε καὶ ἐπιτηδες ἐγένοντο ἀκολουθίαι εἰς μνήμην αὐτῶν, ὡς ἡ τοῦ Ἀλαθίστου, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κ. τ. λ. Ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς ἠμπορεῖ, διερευνῶν τοὺς Ἑσπερινούς, τοὺς Ὁρθροὺς καὶ τὰς ποικίλας ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας μας, νὰ συντάξῃ ἐκ τῆς τούτων ἱστορικῆς ὕλης πρὸσφορον περὶ μεσαιῶνος διατριβὴν. Καθότι ἐκεῖ ἐξιστοροῦνται αἱ παρὰ Σαρακηνῶν πολιορκίαι, ἐκεῖ ἐκστρατεῖαι κατὰ Περσῶν καὶ ἐτέρων βαρβάρων· ἐκεῖ διαφυλάττονται τοῦ γένους οἱ καθημερινοὶ φόβοι, ἐκεῖ αἱ στάσεις, καὶ οἱ πόλεμοι. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία εἶναι κόμβουλον ἱερῶν πιστῶς ἀναφωνοῦν πάντα τῆς ἡμετέρας φυλῆς τὰ πολυόδυνα καθήματα.

ΑΖ'.

Τὸ ἀφηρημένον Θεολογικόν.

Ἐκ τῶν εἰρημίνων συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ εὐσεβὴς μέριμνα ἦν ἔσχον οἱ Πατέρες τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ νὰ τρεψώσωσιν ἐν ὑπερφιλοσόφῳ τινὶ τύπῳ τὸ μεταφυσικὸν καὶ θεωρητικὸν μέρος τῆς ἀποκαλύψεως, ἐντυποῦντες αὐτῷ συγχρόνως δύο διαφόρους ιδιότητας, τὴν ἀφηρημένην καὶ τὴν συγκεκριμένην ἔννοιαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως ἐν μὲν τῇ ἀφαιρέσει, ἐγερεθῇ ἡ σοφία τοῦ θρησκευματος εἰς χώρας ἀκτανότητους συνάμα καὶ ἀπροσβλήτους, εἰς χώρας ἐνθα τὰ τῆς δυσειδαιμονίας, τοῦ σοφίσματος, τῆς αἰρέσεως καὶ τῶν χυδῆν τοῦ αἰῶνος παθῶν ὄπλα δὲν ἤθελον ἰσχύσει· ἐν δὲ τῇ συγκρίσει, ὅπως βαθμηδὸν πρὸς τοὺς παιδαγωγούμενους λαοὺς τοιαύτη μόνον διανέμηται καὶ τοσαύτη πνευματικὴ τροφή, ὅσης τε καὶ οἷας ἐπιδέχονται ἡ ἀνάπτυξις καὶ κοινωνικὴ κατάστασις αὐτῶν· αὕτη, λέγομεν, ἡ θεοπαράγγελτος φροντίς τῶν Πατέρων εἶναι ἐκείνη, ἣτις ἀναντιβῆτως ἔσωσε τὸν Χριστιανισμὸν ἐν ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβώλοις τῆς ὁδοπορίας του, καὶ ἣτις διὰ τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρῶτον μὲν τὸν πολιτισμὸν ὑπερασπίσθη, δεύτερον δὲ τὴν ὁρθοδοξίαν διεφύλαξε.